

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA CHET-EL TAJRIBASIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

Riksibaev Xusniddin Sidikjanovich

O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi magistratura tinglovchisi

Sharifof Akmal Mamadaminovich

O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi magistratura tinglovchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash borasidagi ayrim xorijiy davlatlarning tajribasi o'rganib chiqilgan hamda ushbu tajribalarni O'zbekistonda qo'llash bo'yicha zarur taklif va tavsiyalar berib o'tilgan.

Аннотация. В данной статье изучен опыт некоторых зарубежных стран по обеспечению продовольственной безопасности Узбекистане и даны необходимые предложения и рекомендации по применению этого опыта в Узбекистане.

Abstract. In this article, the experience of some foreign countries in ensuring food safety the Uzbekistan is studied and the necessary proposals and recommendations are given for the application of this experience in Uzbekistan.

Ключевые слова: сельское хозяйство, экономическая безопасность, продовольственная безопасность, программа продовольственной помощи, экопредприятие, стоимость, территория, климат, чистый продукт.

Key words: Agriculture, economic security, food security, food aid program, eco-enterprise, cost, territory, climate, net product.

Iqlim sharoitlarining o'zgarishi va tabiiy ofatlar ro'y berishi, shuningdek, boshqa qiyinchiliklar sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarining barqarorligi va xavfsizligi masalalari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning asosiy omillaridan biri zahiralarni yaratish va asosiy oziq-ovqat mahsulotlarining narxi va sifatining mos kelishini ta'minlashdir.

Oziq-ovqat mahsulotlarining barqarorligi va xavfsizligi inqirozga olib kelganda aholining oziq-ovqat mahsulotlari etarli bo'lganligini ta'minlashda juda muhim rol o'ynaydi. Oziq-ovqat zaxiralarining yaratilishi davlatga noqulay hosil yoki boshqa ekstremal hodisalar tufayli yetishmovchilik kabi kutilmagan holatlarga tezda javob berish uchun oziq-ovqat zaxiralariga ega bo'lish imkonini beradi.

Davlat oziq-ovqat zaxirasi (SPR) davlat korxonalarini va tashkilotlari tashabbusi bilan davlat tomonidan aholiga oziq-ovqat sotib olish, saqlash va yetkazib berishni anglatadi. Ko'pgina mamlakatlarda rezerv qishloq xo'jaligi siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Odatda, rezerv o'z ichiga mamlakatda eng mashhur bo'lgan va milliy dietaning katta qismini tashkil etadigan oziq-ovqatlar. Qoida tariqasida don asosan oziq-ovqat zahiralarni shakllantirishda ishlatiladigan asosiy mahsulot hisoblanadi. G'alla bozorining holati nafaqat mintaqaviy, balki butun dunyo bo'yicha ham oziq-ovqat xavfsizligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'pgina rivojlangan mamlakatlar, jumladan Xitoy, Yevropa Ittifoqi a'zolari va boshqalar g'alla va oziq-ovqat zahiralarni shakllantirmoqda. Biroq mahsulotni rezervatsiya qilish standartlari turlicha. Shveysariya va AQSh kabi ayrim mamlakatlarda oziq-ovqat mahsulotlarining besh yil mobaynida yetarlicha taqsimlanishini ta'minlash uchun oziq-ovqat zaxiralari yaratilgan.

Davlat rezervlarining hajmi va tarkibi to'g'risidagi ma'lumotlar barcha mamlakatlarda qat'iy himoyalangan. Ommaviy manbalarda mavjud bo'lgan ma'lumotlar to'liq bo'lmagan yoki butunlay yo'q bo'lishi mumkin. Rezervatsiya qilinadigan buyumlar ro'yxatini tuzishda turli omillar hisobga olinadi, shu jumladan ularni saqlash xarajatlari, ishlov berish muddati va murakkabligi va boshqa ko'plab omillar.

Oziq-ovqat zaxiralarini yaratish milliy oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Shu munosabat bilan har bir mamlakatda oziq-ovqat zahiralarni boshqarish bo'yicha maxsus tashkilotlar tashkil etilgan. Jumladan, Hindistonda Hindistonning Oziq-ovqat korporatsiyasi ushbu masala bilan shug'ullanmoqda, Xitoyda – Xitoy Xalq Respublikasi Milliy

rivojlanish va islohotlar komissiyasi qoshidagi Oziq-ovqat va moddiy resurslar davlat boshqarmasi, Rossiyada – Davlat zaxiralari bo'yicha federal agentlik, Qozog'istonda – NC oziq-ovqat korporatsiyasi, Moldovlarda - Moddiy zaxiralari agentligi (AMP) ichki ishlar vazirligi qoshida.

Qozog'istonda oziq-ovqat zahiralari asosan yumshoq va durum bug'doy, arpa, jo'xori, karam, javdar, dala, makkajo'xori, yasmiq, no'xat, jo'xori, ayçiçe, kolza va boshqa ekinlarni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonni amalga oshirish NC Oziq-ovqat Korporatsiyasi AJga oldindan to'lovni amalga oshirish, shuningdek etkazib berish orqali yuklatilgan. Davlat zahiralari shakllantirish va sotish don zahiralari sotib olish, saqlash, yangilash va ulardan foydalanish, zarur bo'lganda intervension operatsiyalar, eksport to'plamlarini shakllantirish va tashqi bozorda don eksportini barqarorlashtirish orqali amalga oshiriladi. Markazlashtirilgan mablag'larni shakllantirish va taqsimlash to'g'risida qaror qabul qilishda Korporatsiya ichki va global oziq-ovqat bozorlarida ta'minot va talabning tahliliga yo'naltiriladi. Moliyalashtirish NC Food Corporation AJning o'z va qarzga olingan mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi. Davlat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda rentabellik darajasiga erishish maqsadida Korporatsiya Kafolatlangan xarid narxlarini Qozog'iston Respublikasi Hukumati va Qishloq xo'jaligi vazirligi bilan kelishilgan holda belgilaydi.

Qozog'istonda ham mintaqaviy barqarorlashtirish fondlari shakllanmoqda. Bu fondlar mintaqalar, respublika ahamiyatiga ega shaharlar darajasida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, shuningdek, narxlarni barqarorlashtirish mexanizmlarini samarali va o'z vaqtida qo'llash uchun sharoit yaratish bilan bog'liq bir qator vazifalarni bajaradi. Ushbu mablag'larni shakllantirish va taqsimlash amalga oshiriladi. Ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlariga narxlarni xarid va tovar aralashuvlari orqali barqarorlashtirish mexanizmlarining bajarilishini ta'minlash komissiyasi. Unga mahalliy davlat hokimiyati organlari, tadbirkorlik sub'ektlari, jamoat tashkilotlari va boshqa hamkorlar vakillari kiradi. Komissiya tegishli ma'muriy-hududiy birlikdagi narxlarni barqarorlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish to'g'risida qaror qabul qiladi, respublika hududida sotib olingan tovarlar ro'yxatini belgilaydi barqarorlashtirish fondi, ushbu tovarlar bo'yicha marjinal savdo marjasining hajmi, shuningdek, ijtimoiy ahamiyatga ega oziq-ovqat mahsulotlari narxlarini barqarorlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish qoidalariga muvofiq kreditlar berish bo'yicha tadbirkorlik sub'ektlarini belgilaydi. Bundan tashqari, Komissiya maxsus vakolatli tashkilotni belgilaydi, keyinchalik u Qozog'iston Respublikasi Hukumatining farmoni bilan tasdiqlanadi va ushbu sohadagi boshqa funksiyalarni bajaradi. Ixtisoslashgan tashkilot doimiy ravishda mintaqaning ichki bozorlarida oziq-ovqat mahsulotlari hajmini va qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorlarini tahlil qiladi. Xarid qilish va tovar aralashuvlari to'g'risida qaror qabul qilishda Komissiya ishlab chiqarish hajmi, tovarlarning respublika darajasida mavjudligi, aylanma dinamikasi, aksiya darajasi, narx dinamikasi va boshqa omillar kabi turli ko'rsatkichlar tahlili natijalariga tayanadi Tashkil etish. Jumladan, 2020—2021-yillarda G'arbiy Qozog'iston hududining barqarorlashtirish fondiga un, non, makaron, ruda, shakar, sun'iy yog', buqa, mol go'shti, tovuq, tuz va tuxum kabi 11 turdagi mahsulotlar kiritilgan[1].

Qirg'iziston favqulodda vaziyatlar vazirligi qoshidagi Davlat moddiy zahiralari fondi narxlar oshishi davrlarida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va bozorni tartibga solish maqsadida bug'doyning oziq-ovqat donlarini davlat xaridlari bilan shug'ullanadi. Shartnoma asosida buyurtmalar, ularning bo'limga aloqadorligi va mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, korxonalariga joylashtiriladi. Bundan tashqari, Qirg'iziston bozorda xarid va tovar aralashuvlarini ta'minlaydi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va milliy ishlab chiqaruvchilarni qonun hujjatlariga muvofiq qo'llab-quvvatlash maqsadida qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xom ashyo va oziq-ovqat mahsulotlari.

Rossiyada davlat moddiy zahiralari bir necha darajada - federal, mintaqaviy, mahalliy va bo'limda shakllanadi. Federal darajada Markaziy banki agentligi mavjud bo'lib, u muhim resurslar bilan ta'minlashda vaqtinchalik uzilishlar yuzaga kelganda iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun safarbarlik rezervlari va zaxiralari yaratadi, gumanitar yordam ko'rsatish va bozorni tartibga solishni ta'minlaydi. Yil boshidan oldin Rossiya Federatsiyasining tarkibiy bo'linmalarining davlat va ijro etuvchi organlari davlat ehtiyojlari uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xom ashyo va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab

chiqaruvchilar va yetkazib beruvchilar uchun kvotalar joriy etadi. Moliyalashtirish federal va mintaqaviy fondlarning byudjet mablag'laridan amalga oshiriladi. Federal va mintaqaviy davlat ehtiyojlari uchun buyurtmaga kiritilgan tovarlar ro'yxatiga don, shakar lavlagi, moyli urug'lar, tolali zig'ir, chorvachilik va parrandachilik, sut va sut mahsulotlari, jun kiradi.

2013 yildan boshlab, Interventsion xaridlar Yevropa Ittifoqida jahon bozorida jiddiy narx o'zgarishlarini bartaraf etish vositasi sifatida faol qo'llanilmoqda. Interventsion fondlar tashqi bozorlarda ma'lum bir mahsulotning narxi ma'lum bir muddat intervensiya narxi darajasidan pastga tushganda shakllanadi.

Yevropa Ittifoqining oziq-ovqat xavfsizligi ham qishloq xo'jaligi kompleksini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan Integratsiya fondidan foydalanish orqali ta'minlanadi. Ushbu fond mablag'larining sezilarli qismi quyidagi maqsadlar uchun ajratiladi:

1. qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportini subsidiyalash;
2. joriy etilgan ba o'rnatilgan yagona narxlarni ta'mirlash;
3. Sut mahsulotlari, don va shakar bozorini barqarorlashtirish.

Shunday qilib, ushbu chora-tadbirlar oziq-ovqat bozorining barqarorligi va ishonchliligini ta'minlashga, shuningdek, Yevropa Ittifoqida qishloq xo'jaligi sohasini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

Moldaviyadagi Davlat rezervini Ichki ishlar vazirligi qoshidagi Moddiy zaxiralar agentligi boshqaradi. Agentlik davlat rezervida bug'doy xarid qilishning quyidagi modelini amaliyotga kiritadi: agentlik xarid uchun davlat rezerviga tender e'lon qiladi, unda xarid narxi va ta'minot hajmi, shuningdek yetkazib berilgan sanadan boshlab to'lov shartlari ko'rsatilgan. Shu bilan birga, Material zaxiralari agentligi qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari bilan bug'doy sotib olish bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri muzokaralarga kirishishi mumkin. qaysi qonun bilan yo'l qo'yiladi va narx to'g'ridan-to'g'ri muzokaralar orqali va bozor narxlariga qarab belgilanishi kerak, shuningdek mahalliy bozordagi vaziyatni hisobga olgan holda[2].

Shunday qilib, xorijiy tajribaga asoslanib, yakuniy iste'mol mahsulotlari va xom ashyo zaxiralarini davlat zaxirasida shakllantirish muhimdir, degan xulosaga kelish mumkin. Rezerv uchun xom ashyo va oziq-ovqat turlari ko'plab omillarga, jumladan xom ashyoni o'zlari va ularga ishlov berish mahsulotlarining saqlash xarajatlariga, shuningdek xom ashyodan iste'mol mahsulotlarigacha bo'lgan texnologik yo'lning davomiyligi va murakkabligi asosida aniqlanadi. Davlat rezervi uchun davlat xaridlarini amalga oshirishda hal etiladigan asosiy vazifalar oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, oziq-ovqat bozorida ta'minot va talabni muvozanatlash, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashdan iborat. Davlat xaridlari ham ijtimoiy muhim mahsulotlar narxlarini bilvosita tartibga solishning samarali vositasi hisoblanadi.

Davlatning oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash siyosati qachon samara beradi? Qachonki, mahsulot ishlab chiqarish va import qilish darajalari oqilona uyg'unlashtirilsa, bu borada aholi uchun kafolatlangan imkoniyatlar yaratilsa, xalqaro pragmatik hamkorlik aloqalarni rivojlantirilsa, davriy ravishda yangilanib turadigan oziq-ovqat zaxirasini yaratishga ham qaratilgan bo'lsa.

Shunday ekan, oziq-ovqat xavfsizligini masalasi barcha davlatlar qatori O'zbekistonning ham mustaqilligi, ijtimoiy-iktisodiy va siyosiy barqarorligini ta'minlash garovi hisoblanadi. Yurtimizda bu muammo hamon o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Zero, ayni paytda oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab oshyapti, aholi soni o'sishi asnosida jon boshiga iste'mol ko'paymoqda.

Binobarin, so'nggi uch yilda mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifatini va eksport salohiyatini oshirishga bo'lgan yondashuv mutlaqo o'zgardi, davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirildi. Ma'lumki, O'zbekistonda qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning etakchi tarmog'i sanaladi. Unda 3,9 million kishi, ya'ni iqtisodiyotda band bo'lganlarning 27 foizi ishlaydi. YaIMda tarmoq ulushi 32 foizga teng bo'lsa, sohada foydalaniladigan er maydonlari

respublika hududining 45 foizini egallaydi. Hozirgi vaqtda 180 dan ortiq turdagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari 80 dan ortiq mamlakatga eksport qilinayotgani diqqatga sazovor albatta. Yana bir e'tiborli jihati, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning Klaster usuli yo'lga qo'yilib, u keng quloch zo'ryapti. Ular bilan qishloq xo'jaligi er maydonlarining 62 foizi paxta-to'qimachilikda, 8 foizi chorvachilikda va 7,5 foizi meva-sabzavotchilikda qamrab olingani buning tasdig'idir. Shular qatorida sohani yanada rivojlantirish, fermerlar daromadini oshirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash hamda tabiiy resurslardan barqaror foydalanish borasida foydalanilmayotgan bir qator imkoniyatlar mavjud. Davlat rahbarining 2018 yil 16 yanvardagi "mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligini yanada ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni va ayni paytda ishlab chiqilayotgan O'zbekiston qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasi shu nuqtai-nazardan dolzarbdir.

Zotan, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "xalqimiz salomatligini mustahkamlash, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, biz uchun hayotiy muhim masaladir. Takror aytaman, tinchlik va sog'likni ta'minlasak, qolgan hamma narsaga erishamiz. Qishloq xo'jaligidagi islohotlardan maqsad – iqtisodiy foyda ko'rish bilan birga, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, xalq farovonligini oshirishdan iboratdir. Buni hech qachon esimizdan chiqarmasligimiz zarur". Shu nuqtai nazardan yangi va qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlarini saqlashning samarali usullarini tatbiq etish davr talabidir.

ADABIYOTLAR:

- 1.Еделев,Д.А.Безопасности качество продуктов питания: Учебник/Д.А. Еделев,В.М. Кантере, В.А. Матисон. Изд во РГАУ – МСХА имени К.А. Тимирязева,2010.–295с.
- 2.Codex alimentarius (2006)Procedural Manual, Sixteenth Edition. Joint FAO/WHO Food Standards Programme, Codex Committee on Food Hygiene, Foodand Agriculture Organization, Rome.
- 3.Codex Alimentarius (2007) Working Principles for Risk Analysis for Food Safety for Application by Governments, CAC/GL622007. Joint FAO/WHO Food Standards Programme, Codex Committee on General Principles, Food and Agriculture Organization, Rome.
- 4.Bernd van der Meulen, Menno van der Velde. Food Safety Lawin the European Union. Wageningen Academic Publishers, Netherlands, p. 269.
5. Luning,P.A. Food quality management/P.A. Luning, W.J. Marcelis, W.M.F.Jongen//Wageningen Academic Publishers, Netherlands, p. 323.
6. BRC Global Standard for Food Safety. www. Brc global standards.com.

[1] <https://kz.kursiv.media/2021-02-04/v-pyat-raz-vyrosli-vlozheniya-v-stabfond-v-zko/>

[2] <https://infomarket.md/ru/government/296955>